

Сабатовська Інна Сергіївна,

канд. соціол. наук, викладач кафедри педагогіки і психології
Національний фармацевтичний університет

Постановка проблеми. Вища школа, беручи участь в удосконалюванні продуктивних сил, утворенні нового суб'єкта демократичного суспільства, впливає на темпи, якість і способи реалізації соціальної й економічної політики оновлення країни. Цей вплив конкретно виражається в кадровому забезпеченні соціально-економічного, науково-технічного й культурного прогресу, підвищенні професійної культури, культури виробництва й управління, ефективності наукових досліджень, у зростанні продуктивності праці, розвитку відповідального ставлення до праці, підвищенні рівня освіти й компетентності, у зростанні творчої активності й розвитку духовних потреб.

Від того, який тип освіти і який її напрям обирає держава, залежать подальший інформаційний і технологічний розвиток суспільства, його соціокультурні досягнення і рейтинг в європейському співтоваристві. Тому загальна настанова на підвищення ролі інтенсивних факторів розвитку спонукає вищу школу в умовах перебудови знайти правильні параметри інтенсифікації підготовки з огляду *моделі* майбутнього фахівця.

Аналіз досліджень і публікацій. У поняття «модель фахівця» дослідники цієї проблеми вносять різний зміст. Більшість учених [1; 5; 7] розуміє під моделлю фахівця описуючий аналог, що віддзеркалює основні характеристики об'єкту, що вивчається і яким є узагальнений образ фахівця певного профілю. Таке розуміння не заперечує визначенню моделювання як дослідженню об'єктів пізнання на їх моделях; побудова і вивчення моделей реально існуючих предметів, процесів або явищ з метою отримання пояснень цих явищ, а також для передбачення явищ, які цікавлять дослідника. Так, наприклад І. І. Сигов відзначає: «Модель фахівця уявляється можливим трактувати як образ фахівця, яким він повинен бути для певного періоду часу, що виражено певною документацією. Модель фахівця перш за все містить у собі паспорт фахівця як опис об'єктивних вимог системи народного господарства до нього. Паспорт відіграє роль своєрідного державного стандарту відносно фахівця» [1, с. 8].

Інше розуміння: «Модель фахівця – це відображення навчальних планів, програм та інших документів, що описують і регламентують процес підготовки у вузі. Це схематичне вираження об'єму і структури суспільно-політичних, специфічно професійних, організаційно-управлінських, морально-етичних знань, властивостей і навичок, що необхідні для трудової діяльності» [3, с. 39], або: «оптимальний навчальний план може бути складений лише на основі моделі знань випускника, яка повинна розроблятися з урахуванням думки підприємств» [5, с. 33].

Таке тлумачення, що містить одночасно і визначення моделі в описуючій формі, і «технологію» її побудови також представлено у різних модифікаціях. Існують і інші точки зору, представники яких вносять у визначення моделі окрім знань також уміння фахівця, його особистісні якості та інші характеристики. Більшість дослідників використовує метод моделювання досить вузько: з точки зору завдання підвищення ступеню відповідності структури підготовки фахівця типовій структурі його професійної діяльності, яка приймається за базу відліку. Така постановка сама по собі не викликає зауважень. О. Е. Смирнова, наприклад, говорить про те, що основою моделі фахівця повинна бути модель його практичної діяльності [6]. Однак, при цьому необхідно підкреслити, що діяльність яка приймається за основу може бути не тільки передовою, але й рутинною, що потребує корінної перебудови. Тому завдання погодження структур професійної підготовки та професійної діяльності при більше ширшому системному підході потребує подальшого дослідження питання: чи відповідає сучасним вимогам типова структура певної професійної діяльності.

Звертаючись до наукових робіт з проблем дослідження моделі фахівця, ми зустрічаємося з більш загостреним вивченням, а саме, щодо складових характеристик портрету фахівця. З цього приводу В. І. Горова та С. І. Уляєв [2] виділяють два блоки. Перший включає загальні характеристики цивілізованої особистості, її властивостей і якостей. Другий – професійні характеристики, мікроструктура якого включає: морально-психологічну підготовленість; професійно-ділову підготовленість та професійно-психологічну підготовленість.

Метою даної статті є аналіз сутності й особливостей професійної та соціальної діяльності майбутнього фахівця, обґрунтування основних підходів до його моделювання.

Виклад основного матеріалу. З позиції системного підходу, який на сучасному етапі є провідним методологічним інструментом досліджень, системоутворюючим чинником у побудові моделі фахівця повинен виступати результат процесу навчання. Цей результат тісно пов'язаний із якістю освіти і є структуроутворюючим показником.

Говорячи про якість освіти у широкому сенсі, ми розуміємо сукупність ознак, властивостей, характеристик, що відрізняють один вид освіти від іншого. В узькому розумінні «якість освіти – підготовленість суб'єкта, що отримав освіту певної якості, до виконання конкретних функцій». Тобто освіта різних освітньо-кваліфікаційних рівнів відрізняється набором ознак, якими буде користуватись випускник ВНЗ, і різною підготовленістю до виконання конкретних функцій. Інакше кажучи, «...якість освіти не тільки має, але й повинна бути різною, при цьому ця різність повинна бути визначеною, тобто мати конкретні властивості, що дозволитимуть судити про якість освіти» [7, с. 28].

Зважаючи на вищевикладене, у нашому розумінні *модель фахівця* – це опис того, до чого має бути придатним фахівець, до виконання яких функцій він підготовлений і якими якостями володіє. Моделі дозволяють відрізнити одного фахівця від іншого, а також рівні (якості) підготовки фахівців одного й того ж типу. Модель виступає системоутворюючим чинником для відбору змісту освіти і форм його реалізації у професійній діяльності.

Загальним методологічним принципом побудови моделей є сходження від абстрактного до конкретного. Важливим моментом у побудові моделі є процеси абстрагування. Саме розкриваючи діалектику конкретного і абстрактного в діяльності фахівця різного рівня і профілю, ми можемо побудувати загальну модель фахівця. Будь-яке теоретичне пізнання відштовхується від чуттєвого різноманіття конкретного. У якості такого конкретного у нашому випадку є різні форми діяльності.

Одним з основних напрямів моделювання є оцінка на відповідність соціальним вимогам – підготовці фахівців, які змогли б забезпечити розв'язання складних науково-технічних, соціальних і політичних проблем, могли б забезпечити проектування і керування комплексами, де потрібні системні підходи та міждисциплінарні знання. Також потрібен високий рівень професійної культури та ступінь його підготовки до реалізації сучасних педагогічних та інформаційних технологій у своїй подальшій професійній діяльності.

Значною складовою у контексті дослідження моделювання діяльності фахівця, важливим вбачається звернення до аналізу *спрямованості* особистості, яка являє собою ту підсистему саморегуляції соціальної життєдіяльності людини, що виконує функції її орієнтації, безпосередньо визначає індивідуальний вибір лінії поведінки – «життєвої траєкторії» – з альтернативних можливостей, що надаються соціальною дійсністю. З погляду її соціально-психологічної структури, спрямованість особистості може бути описана як система диспозицій (потреб-мотивів, інтересів, соціальних настанов,

ціннісних орієнтацій) людини, вищі рівні яких становлять її світогляд і життєву позицію. Три сукупності соціальних диспозицій людини (політична, моральна, соціально-культурна), що виражають її ставлення до основних аспектів суспільства в цілому, до власної діяльності й до інших людей, виділяються відповідно як політична, соціально-культурна й моральна спрямованості особистості (останні дві ми поєднуємо, виділяючи їх разом як соціальну спрямованість у вузькому сенсі).

Політична спрямованість особистості містить у собі різні сторони суб'єктивного ставлення людини до певних ідеологій, класів, націй, держав, правових систем, до макросоціальних груп, спільнот і політичних організацій. *Моральна спрямованість* особистості включає її моральні орієнтації, що виражають суб'єктивне, особистісне ставлення людини до інших людей і до самої себе. *Соціально-культурна спрямованість* особистості містить у собі ставлення до праці, до інших видів неполітичної діяльності, до їх безпосередніх умов (включаючи знання, загальнокультурні соціальні норми та ін.), до родини, інших малих соціальних груп. Її змістовою складовою є саме професійна спрямованість. Повнота й рівень спрямованості несе змістово-особистісну характеристику професійної спрямованості й значною мірою містить її формально-динамічні особливості.

Під повнотою *професійної спрямованості* ми розуміємо коло (розмаїтість) мотивів надання переваги професії. Вибіркове ставлення до професії найчастіше починається з виникнення окремих мотивів, пов'язаних з певними сторонами змісту певної діяльності, або процесом діяльності, або з якимись зовнішніми атрибутами професії. За певних умов значимими для фахівця можуть стати багато пов'язаних із професією факторів: її творчі можливості, перспективи професійного росту, престиж професії, її суспільна значимість, матеріальні, гігієнічні й інші умови праці, її відповідність звичкам, особливостям характеру тощо. Це свідчить про те, що професійна спрямованість ґрунтується на широкому колі потреб, інтересів, ідеалів, настанов людини. Чим повніша професійна спрямованість, тим більш різнобічний сенс має для людини вибір даного виду діяльності, тим більш різнобічне задоволення, одержуване від реалізації даного наміру.

У структурному плані професійна спрямованість особистості обмежена наступними компонентами: соціально-професійні погляди, переконання, ідеали, цінності; професійні потреби; професійні інтереси, установки, плани, стосунки; професійна концепція; професійні мотиви. Таким чином, *«професійна спрямованість»* є головною властивістю моделі особистості фахівця і характеризується позитивним її ставленням до обраної професії, схваленням її цілей і завдань, випробуваною потребою присвятити себе їх досягненню, оцінкою її як важливої, що відповідає головним особистісним прагненням і покликанням у житті, індивідуальним здібностям, можливостям самореалізації й самоствердження, зваженим ставленням до її складнощів» [2, с. 45].

Поряд з положеннями щодо моделі особистості важливу роль відіграють якості, які утворюють соціальний *потенціал особистості*, тут слід говорити про підсистему саморегуляції соціальної життєдіяльності. Вона виконує функції «реалізації» останньої, тобто забезпечує можливість і, у даних об'єктивних умовах, визначає ефективність здійснення людиною всіх видів соціальної життєдіяльності.

Так, наприклад, практично кожне ставлення людини до інших людей є також і ставленням до суспільства й до своєї діяльності, ставлення до діяльності – є також і ставленням до людей, до суспільства, а кожне ставлення людини до суспільства є ставленням до своєї діяльності й до інших людей. Усе питання у співвідношенні, у відносній мірі безпосередності й опосередкованості кожної з розглянутих диспозицій. Нарешті, поділ певних якостей усередині кожного з великих аспектів спрямованості й потенціалу на наведені в переліках групи – найбільш умовний. Він являє собою суто робочу схему, призначення якої – зробити переліки особистісних якостей більш придатними для подання експертам, консультантам при проведенні експертних опитувань про склад і структуру конкретних ідеологічних цілей.

В усьому наборі якостей, необхідних фахівцеві, вони мають особистісне забарвлення й не всі з них є одноплановими, наприклад: риси характеру, знання, вміння, здібності та ін. не належать до понять одного рівня. Як свідчить практика, зовсім не обов'язковим може бути зв'язок між наявністю цих якостей і успішністю діяльності фахівця. Необхідно, щоб фахівець різної професійної спрямованості міг професійно рости вже на початковому етапі кар'єри, чому сприяє підготовка з випередженням, з урахуванням нових, постійно підвищуваних вимог. Очевидним є те, що простий перелік якостей не є універсальною оцінкою. За кордоном давно відмовилися від такого підходу в оцінці працівників (керівників), оскільки не було отримано хоч трохи достовірних даних про кореляцію між набором певних якостей, якими гіпотетично має володіти фахівець, й ефективністю його діяльності.

Рішення даної проблеми зв'язано з попередньою побудовою моделі, що відбиває істотні властивості та закономірності функціонування системи оцінки якості підготовки випускників. Однак слід відзначити, що модель – більшою чи меншою мірою спрощений образ оригіналу, тому об'єкту моделювання в загальному випадку може відповідати нескінченна кількість образів-моделей, що відрізняються одна від одної, та акцентують увагу на різних аспектах модельованого об'єкту.

Аналіз наукових праць з означеної проблеми та емпіричний аналіз різних видів діяльності дозволяє виокремити в ній основні, на наш погляд, функціональні блоки: мотиви діяльності; цілі діяльності; програми діяльності; інформаційну основу діяльності; прийняття рішень; підсистему діялісно-важливих якостей особистості. У загальному вигляді ця система діяльності зображена у схемі (рис. 1.)

Розробка моделі фахівця на основі моделі його діяльності надає можливість ширше поглянути на проблеми підготовки та використання фахівців, оцінити якість роботи різних ланок вищих навчальних закладів та побудувати *модель як еталон*, спираючись на який можливо організувати і спланувати свій розвиток.

